



Rutger Bregman

ĽUDSKOSŤ

Optimistická
história človeka

KNIŽNÁ
EDÍCIA
DENNÍKA



Rutger Bregman
De meeste mensen deugen: een nieuwe geschiedenis van de mens

Copyright © 2019 by Rutger Bregman
DE MEESTE MENSEN DEUGEN originated on The Correspondent,
unbreaking news.

www.thecorrespondent.com

Infographics by De Correspondent

All rights reserved including the rights
of reproduction in whole or in part in any form.

Translation © Jana Trajtelová, Michal Lipták

Design & Layout © Soňa Ševčíková

Slovak edition © 2020 by N Press, s. r. o.

Táto publikácia vznikla s finančnou podporou
Holandského literárneho fondu.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

ISBN 978-80-99925-38-1

Mojim rodičom



Rutger Bregman

ĽUDSKOSŤ

Optimistická
história človeka

Obsah

Prológ	10
1. Nový realizmus	17
2. Skutočný Pán múch	37
I. časť Prirodzený stav	57
3. Zrod homo puppy	65
4. Plukovník Marshall a vojaci, ktorí nestrielali	91
5. Kliatba civilizácie	111
6. Záhada Veľkonočného ostrova	131
II. časť Po Auschwitzi	155
7. V suteréne Stanfordskej univerzity	159
8. Stanley Milgram a stroj na elektrošoky	177
9. Smrť Catherine Susan Genovesovej	197
III. časť Prečo sa z dobrých ľudí stávajú zlí	213
10. Ako empatia zaslepuje	219
11. Ako moc korumpuje	241
12. V čom sa osvietenstvo mýlilo	259
IV. časť Nový realizmus	269
13. Sila vnútornej motivácie	281
14. Homo ludens	297
15. Takto vyzerá demokracia	315
V. časť Nastaviť druhé líce	337
16. Na čaji s teroristami	343
17. Najlepší liek na nenávisť, nespravodlivosť a predsudky	365
18. Keď vojaci vyšli zo zákopov	383
Epilóg	397
Poďakovanie	415
Poznámky	417
Menný register	457

„Človek sa stane lepším,
keď mu ukážete, aký je.“

Anton Čechov (1860 – 1904)

Prológ

V predvečer druhej svetovej vojny veliteľstvo britskej armády čelilo existenčnej hrozbe. Londýn bol vo vážnom ohrození. Podľa istého Winstona Churchilla predstavovalo toto mesto „najvýznamnejší svetový cieľ, akúsi obrovskú, cennú vypasenú kravu priviazanú tak, aby vábila šelmy“.¹

Šelma bol, samozrejme, Adolf Hitler a jeho vojnová mašinéria. Ak by sa britské obyvateľstvo pod hrôzou jeho bombardérov zlomilo, znamenalo by to koniec tohto národa. „Doprava sa zastaví, ľudia bez domova budú kričať o pomoc, z mesta bude pekelný blázinec,“² obával sa jeden britský generál. Milióny civilistov by podľahli tlaku a armáda by sa ani nedostala k bojom, lebo by mala plné ruky práce s hysterickým davom. Churchill predpovedal, že minimálne tri až štyri milióny Londýňčanov utečú z mesta.

Ak si chce niekto prečítať o všetkých možných zlách, čo sa mali rozpútať, stačí mu *Psychológia davu (Psychologie des foules)*, kniha od jedného z najvplyvnejších učencov svojich čias, Francúza Gustava Le Bona. Hitler túto knihu prečítal od začiatku do konca. Podobne aj Mussolini, Stalin, Churchill a Roosevelt.

Le Bon sa vo svojej knihe systematicky zaoberá tým, ako ľudia reagujú na krízu. Píše v nej, že človek takmer okamžite „klesne na stupňoch civilizácie o niekoľko úrovní“.³ Prepukne panika a násilie a ľudia odhalia svoju skutočnú prirodzenosť.

19. októbra 1939 Hitler informoval svojich generálov o nemeckom pláne útoku. Povedal, že „nelútostné použite Luft-

waffe priamo proti samotnej britskej vôli vzdorovať môže nastať a každú chvíľu aj nastane“.⁴

Každý v Británii cítil, že hodiny odbíjajú. Zvažoval sa zúfalý plán vykopať v Londýne sieť podzemných úkrytov, ale ten napokon pre obavy, že by sa obyvateľstvo paralyzované strachom už viacej neukázalo, zamietli. Na poslednú chvíľu za mestom narýchlo postavili niekoľko psychiatrických poľných nemocníc, ktoré sa mali postarať o prvú vlnu obetí.

A vtedy sa to začalo.

7. septembra 1940 preletelo ponad Lamanšký prieliv 348 nemeckých bombardérov. Prijemné počasie vytiahlo Londýňčanov von, takže keď o 16. hodine 43. minúte zazneli sirény, všetky oči boli upreté k nebu.

Ten septembrový deň sa do dejín zapísal ako čierna sobota. Nemci začali bleskový útok. Počas nasledujúcich deviatich mesiacov iba na Londýn zhodili viac než 80 000 bômb. Celé štvrte boli zrovnané so zemou. Milión budov v hlavnom meste bolo poškodených alebo zničených a viac než 40 000 ľudí v Spojenom kráľovstve prišlo o život.

Ako teda Briti reagovali? Čo sa dialo, keď krajinu neprestajne bombardovali? Boli ľudia hysterickí? Správali sa ako zvieratá?

Rád by som začal priamym svedectvom jedného kanadského psychiatra.

V októbri 1940 prechádzal doktor John MacCurdy juhovýchodným Londýnom, aby navštívil istú chudobnú oblasť, ktorá bola obzvlášť zasiahnutá. Všetko, čo z nej ostalo, bola spleť kráterov a rozpadávajúcich sa budov. Ak nejaké miesto naozaj pohltilo peklo, bolo to tu.

Čo teda doktor našiel iba chvíľku po tom, ako zaznel alarm oznamujúci vzdušný útok? „Malí chlapani na chodníkoch pokračovali v hre, kupci ďalej dojednávajú obchody, policajti zrušene riadil dopravu a cyklisti naďalej vzdorovali smrti a pravidlám premávky. Kam som len dovidel, nikto sa na oblohu ani len nepozrel.“⁵

Pravdou je, že ak existuje niečo, čo majú všetky svedectvá o bombardovaní Británie spoločné, tak je to opis zvláštneho pokoja, ktorý sa v Londýne počas týchto mesiacov rozhostil. Americký novinár, ktorý robil rozhovor s istým britským párom, si poznačil, ako manželia vo svojej kuchyni pokojne popíjali čaj, dokonca aj vtedy, keď sa okenné sklá otriasali v rámoch. „Nebojíte sa?“ chcel vedieť novinár. „Ó nie,“ zaznela odpoveď. „Načo by nám bolo dobré báť sa?“⁶

Hitler zjavne nepočítal s jednou vecou: s typickou britskou povahou. K nej patrí húževnatosť, chladná hlava za každých okolností a trpký humor, ktorý prejavili majitelia obchodov, keď pred svoje zničené nehnuteľnosti umiestnili nápisy: *Otvorené viac než zvyčajne*. Istý krčmár si uprostred ničenia spravil takúto reklamu: *Okná sú preč, ale náš špiritus je skvelý. Vstúpte a ochutnajte.*⁷

Briti vydržali nemecké letecké nálety podobne, ako by strpeli meškanie vlaku. Bolo to, pochopiteľne, neprijemné, ale napokon znesiteľné. Vlaky boli počas bleskových náletov naďalej v prevádzke a Hitlerova taktika zanechala na domácej ekonomike sotva škranec. Ničivejší dosah na britské vojenské zdroje malo voľno počas Veľkonočného pondelka v apríli 1941.⁸

Počas týždňov, keď Nemci spustili svoje bombové ťaženie, sa správy aktualizovali podobne ako informácie o počasí: „Dnešná noc bola veľmi blesková.“⁹ Podľa istého amerického pozorovateľa „sa Angličania zo všetkého najskôr začnú nudiť a do úkrytov sa už nikto ani neuchyľuje“.¹⁰

Čo však mentálna devastácia? Čo sa stalo s miliónmi traumatizovaných obetí, na ktoré upozorňovali odborníci? Je to zvláštne, ale nikde ich nebolo. Zaiste, bol tu smútok, hnev a obrovský žiaľ nad stratenými milovanými. No psychiatrické oddelenia ostali prázdne. A nielen to; duševné zdravie verejnosti sa dokonca zlepšilo. Klesol alkoholizmus. Samovrážd bolo menej než v čase mieru. Keď sa vojna skončila, mnohí Briti túžobne vzdychali za časmi náletov, keď každý každému

pomáhal a nik sa nestaral, kto má aké politické názory a či je bohatý alebo chudobný.¹¹

„Britská spoločnosť prostredníctvom bleskových útokov v mnohých ohľadoch zosilnela,“ napísal neskôr jeden britský historik. „Hitler bol tým veľmi rozčarovaný.“¹²

Keď boli teórie slávneho psychológa davu Gustava Le Bona podrobené skúške, ukázali sa ako nesprávne. Kríza vyniesla na svetlo nie to najhoršie, ale to *najlepšie* v ľuďoch. Briti sa na stupňoch civilizácie posunuli prinajmenšom o pár úrovní vyššie. „Odvaha, humor a láskavosť obyčajných ľudí v podmienkach, ktoré sa podobajú na nočnú moru, neprestávajú udivovať,“ zverila sa svojmu denníku jedna americká novinárka.¹³

Tento nečakaný účinok nemeckého bombardovania podnieťtil diskusiu o britskej stratégii. Keď sa Royal Air Force, Kráľovské letectvo, pripravovalo na nasadenie svojej vlastnej letky bombardérov proti nepriateľovi, otázkou bolo, ako to spraviť čo najefektívnejšie.

Je zvláštne, že vojenský experti v krajine napriek dôkazom stále zastávali názor, že morálka národa sa dá pomocou bômb zlomiť. Samozrejme, na Britov to nefungovalo, tvrdili, pretože tí sú zvláštny prípad. Žiadni iní ľudia na tejto planéte sa nemôžu porovnávať s britskou vyrovnanosťou a vytrvalosťou. Určite nie Nemci, u ktorých zásadný „nedostatok morálnej sily“ znamenal, že by „nevydržali ani štvrtinu bombardovania“, aké zniesli Briti.¹⁴

Medzi tými, ktorí s týmto názorom súhlasili, bol aj Churchillov blízky priateľ Frederick Lindemann, známy tiež ako lord Cherwell. Jedna vzácna fotografia ho zobrazuje ako vysokého muža s paličkou, s cylindrom a ľadovým výrazom v tvári.¹⁵ V zapálenej diskusii o vzdušnej stratégii ostával Lindemann neústupný: bombardovanie *funguje*. Podobne ako Gustave Le Bon vnímal masy pesimisticky – ľudí podceňoval ako zbabelých a ľahko podliehajúcich panike.

Aby Lindemann svoje tvrdenie dokázal, poslal do Birminghamu a Hullu tím psychiatrov. Išlo o dve mestá, ktorým nemecké bombardovanie uštedrilo obzvlášť ťažký úder. Spravili rozhovory so stovkami mužov, žien a detí, ktorí v dôsledku náletov prišli o svoje domovy, a pýtali sa ich na najmenšie detaily – „až po počty vypitých pohárikov a aspirínov kúpených v lekárni“¹⁶

O niekoľko mesiacov poslal vedecký tím Lindemannovi správu. Záver napísaný veľkými písmenami na titulnej strane znel: „Neexistuje žiadne dôkazy o tom, že by sa morálka zlomila.“¹⁷

A čo Frederick Lindemann s týmto jednoznačným zistením spravil? Ignoroval ho. Lindemann bol už rozhodnutý, že strategické bombardovanie je stávkou na istotu, a žiadne fakty jeho názor už nemohli zmeniť.

Odkaz, ktorý poslal Churchillovi, preto hovoril čosi celkom iné: „Vyšetrenie podľa všetkého ukázalo, že ak niekomu zničíte dom, je to to najväčšie ohrozenie jeho morálky. Zdá sa, že ľuďom na tom záleží viac než na usmrtení ich priateľov a príbuzných. V Hulle boli zreteľné známky napätia, hoci zničená bola iba jedna desatina domácností. Na základe týchto zistení je zrejmé, že môžeme spôsobiť rovnakú škodu všetkým päťdesiatim ôsmim hlavným nemeckým mestám. Zdá sa, že nie je takmer žiadna pochybnosť o tom, že to nemeckého ducha zlomí.“¹⁸

Tak sa skončila diskusia o účinnosti bombardovania. Ako to neskôr opísal jeden historik, „celé to malo zreteľnú príchuť honu na čarodejnice“.¹⁹ Svedomitých vedcov, ktorí sa postavili proti taktike zamerať sa na nemeckých civilistov, pokladali za zbabelcov, dokonca za zradcov.

Prívrženci bombardovania popritom cítili, že nepriateľovi treba uštedriť oveľa tvrdsí úder. Churchill dal signál a nad Nemeckom sa rozpútalo peklo. Keď sa bombardovanie konečne skončilo, straty na životoch boli desaťkrát vyššie ako po bleskových náletoch. Počas jednej noci bolo v Dráž-

ďanoch zabitých viac mužov, žien a detí než za celú vojnu v Londýne. Viac než polovica nemeckých mestečiek a miest bola zničená. Z krajiny sa stala jedna veľká hromada tlejúcich trosiek.

Pravdou je, že po celý čas mieril na strategické ciele ako továrne a mosty iba malý kontingent spojeneckých leteckých síl. Churchill trval na tom, že najistejší spôsob, ako vyhrať vojnu, je zhadzovať bomby na civilistov a tým zlomiť ich morálku. V januári 1944 Royal Air Force vo svojom vyhlásení tento názor so zadostučinením potvrdilo: „Čím viac bombardujeme, tým je účinok uspokojivejší.“

Tieto slová premiér podčiarkol svojím slávnym červeným perom.²⁰

Malo teda bombardovanie zamýšľaný efekt?

Opäť by som rád začal rozprávaním očitého svedka, vážneho psychiatra. V období od mája do júla vypovedal doktor Friedrich Panse takmer stovku Nemcov a Nemiek, ktorým zničili domov. Jedna respondentka rozprávala: „Vlastne som potom bola plná energie a zapálila som si cigaretu.“ Iný opýtaný povedal, že po nálete zavládla euforická nálada „ako po vyhratej vojne“.²¹

Po masovej hystérii nebolo ani chýru. Naopak, na miestach, ktoré práve zbombardovali, cítili obyvatelia úľavu. „Susedia si neobyčajne pomáhali,“ zaznamenal Panse. „Ak zvážime závažnosť a trvanie duševného vypätia, všeobecná nálada bola mimoriadne stabilná a umiernená.“²²

Správy organizácie Sicherheitsdienst, ktorá nemecké obyvateľstvo dôsledne monitorovala, prinášali podobný obraz. Po náletoch si ľudia vzájomne pomáhali. Zachraňovali obeť z trosiek a hasili ohne. Členovia Hitlerjugend sa ponáhľali postarať sa o ľudí bez domova a o ranených. Predavač zo žartu umiestnil na svoj obchod nápis: *Tu sa predáva katastrofické maslo!*²³

(Okej, britský humor bol lepší.)

Krátko po tom, ako sa v máji 1945 Nemci vzdali, navštívil porazený národ tím spojeneckých ekonómov. Americké ministerstvo obrany ho poverilo, aby preskúmal dosah bombardovania. V prvom rade však Američania chceli vedieť, či je táto taktika dobrým spôsobom, ako vyhrávať vojny.

Vedecké závery boli neúprosne: bombardovanie civilistov bolo fiaskom. Ukázalo sa, že nemeckú vojnovú ekonomiku vlastne posilnilo, čím predĺžilo vojnu. Vedci zistili, že medzi rokmi 1940 a 1944 nemecká tanková výroba vzrástla deväťnásobne a výroba bojových lietadiel štrnásťnásobne.

Tím britských ekonómov prišiel k tomu istému záveru.²⁴ V dvadsaťjeden zdevastovaných mestách a veľkomestách, ktoré skúmal, sa výroba zvýšila rýchlejšie než v kontrolnej skupine štrnástich miest, ktoré bombardované neboli. „Začínali sme chápať,“ priznal jeden z amerických ekonómov, „že sme mali do činenia s jednou z najväčších, možno s najväčšou strategickou chybou tejto vojny.“²⁵

Čo ma na tejto smutnej príhode fascinuje najviac, je to, že všetci hlavní predstavitelia padli do tej istej pasce.

Hitler, Churchill, Roosevelt a Lindemann – všetci sa spohľadli na tvrdenie psychológa Gustava Le Bona, že naša vrstva civilizácie je veľmi povrchná a nestála. Boli si istí, že vzdušné nálety ju roztrhajú na kúsky. Ale čím viac bombardovali, tým *pevnejšou* sa stávala. Zdá sa, že v skutočnosti nebola žiadnou krehkou membránou, ale pancierom.

Vojenským expertom trvalo nanešťastie príliš dlho, kým to pochopili. O dvadsaťpäť rokov neskôr americké ozbrojené sily použili vo Vietname trikrát viac palebnej sily, než sa použilo za celú druhú svetovú vojnu.²⁶ Tentoraz zlyhali ešte rozsiahlejšie. Hoci máme dôkazy priamo pred sebou, stále sa nám akosi darí popierať ich. Mnohí sú dodnes presvedčení, že nezlomnosť, ktorú počas bleskových náletov preukázali Briti, treba spájať s vlastnosťou, ktorá je jedinečne britská.

Ona však nie je špecificky britská. Je univerzálne ľudská.

1.

Nový realizmus

1

Toto je kniha o radikálnej myšlienke.

Už dávno vieme, že vládcov znervózňuje. Je to idea, ktorú náboženstvá a ideológie popierajú, ktorú médiá ignorujú a ktorú sme vymazali z kroník svetových dejín.

Túto myšlienku pritom dokazuje prakticky každá oblasť vedy. Potvrďuje ju evolúcia a dosvedčuje ju každodenný život. Je to predstava natoľko vlastná ľudskej prirodzenosti, že ostáva nepovšimnutá a prehliadaná.

Keby sme nabrali odvahu a zobrali túto myšlienku vážne, rozpútala by možno i revolúciu. Prevrátila by spoločnosť naruby. Pretože ak raz pochopíte, čo naozaj znamená, stane sa pre vás drogou, ktorá natoľko zmení vašu myseľ, že svet už nikdy nebudete vidieť tak ako predtým.

Čo teda je touto radikálnou ideou?

To, že väčšina ľudí je v skutočnosti vlastne celkom slušná.

Nepoznám nikoho, kto by vysvetlil túto myšlienku lepšie než Tom Postmes, profesor sociálnej psychológie na Groningenskej univerzite v Holandsku. Roky kládol študentom tú istú otázku.

Predstavte si lietadlo, ktoré sa pri núdzovom pristávaní rozlomí na tri časti. Keď sa kabína plní dymom, každému vnútri je jasné: Musíme sa odtiaľto dostať. Čo sa stane?

- Na planéte A sa pasažieri obrátia k svojim spolucestujúcim, aby zistili, či sú v poriadku. Tých, čo potrebujú pomoc, vyvedú z lietadla ako prvých. Ľudia sú ochotní položiť svoj život aj za celkom neznámych ľudí.